Tijdschrift Sociologie

Tijdschrift Sociologie 7: 221-243
© de auteur(s) 2026 © CC BY NC ND 4.0
https://doi.org/10.38139/ts.93147
www.tijdschriftsociologie.eu

Onderzoeksartikel

Een kwalitatieve studie naar de rol van klimaat tijdens gezinsherenigingstrajecten van Marokkaanse migranten in België

Loubna Ou-Salah
Universiteit Antwerpen
loubna.Ou-Salah@UAntwerpen.be

Lore Van Praag
Erasmus Universiteit Rotterdam, ESSB, Governance and Pluralism
vanpraag@essb.eur.nl

Gert Verschraegen
Universiteit Antwerpen
gert.verschraegen@uantwerpen.be

Abstract

Klimaatveranderingen beïnvloeden sociale, economische en politieke factoren in een land dusdanig dat ze ook een rol kunnen spelen tijdens migratiebeslissingen. Omdat er nog geen wettelijke kaders bestaan om klimaatmigranten te beschermen, geven migranten die naar Europa, en in dit geval naar België, komen, dit ook niet als wettelijke reden voor een verblijfsvergunning aan te vragen. Dit zorgt er voor dat ze zichzelf niet als klimaatmigrant identificeren en de rol van klimaat bij deze migratietrajecten onderbelicht blijft. Dit is zeker het geval in regio's waar men geconfronteerd wordt met graduele klimaatveranderingen, zoals in Marokko. Aan de hand van de retrospectieve biografische narratieven van Marokkaanse migranten die in België wonen, trachten we te identificeren welke klimaatfactoren in de regio van herkomst een rol hebben gespeeld tijdens hun eigen migratietraject. Op deze manier pogen we om meer inzicht te verkrijgen in hoe klimaatfactoren interageren met andere migratieredenen. Onze bevindingen illustreren hoe deze juridische en politieke obstakels (waardoor juridische kaders ontbreken en landen uiteenlopende beleidsreacties hanteren) de mogelijkheid voor individuen beperken om hun migratieaspiraties duidelijk te articuleren en om concrete stappen te zetten, zoals het aanvragen van een verblijfsvergunning in het land van bestemming. Dit wordt bemoeilijkt doordat het huidige internationale

beschermingskader, waarbij klimaatgerelateerde factoren (zoals droogte, overstromingen of stijgende zeespiegels) niet erkend worden als geldige reden voor asiel, waardoor mensen die om dergelijke redenen migreren vaak buiten het bestaande beschermingssysteem vallen. Onze analyse toont dat klimaatverandering, ook wanneer het niet de directe aanleiding is, een belangrijke onderliggende factor kan zijn die migratie beïnvloedt en daarom niet genegeerd mag worden.

Introductie

Het is complex om de impact van klimaatveranderingen op migratiemotieven te onderscheiden van andere factoren, wat de beoordeling en categorisatie bemoeilijkt van wie als een 'klimaatmigrant' moet worden beschouwd. Daarom bestaan tot op heden geen juridische migratiecategorieën die migratie erkennen als gevolg van klimaatveranderingen (Bates 2002; Zetter en Morrissey 2014). Dit artikel onderzoekt in hoeverre juridische migratiekaders en structurele belemmeringen een impact hebben op de herkenning en erkenning van klimaatverandering als migratiereden, in het bijzonder binnen migratietrajecten die verlopen via gezinshereniging. Gezinshereniging kan gaan over het terug samenbrengen van territoriaal gescheiden familieleden die eerder samenwoonden of getrouwd waren, maar kan ook gaan over gezinsvorming. Klimaatgerelateerde migratie is zelden het resultaat van één enkele oorzaak, maar ontstaat doorgaans in wisselwerking met andere sociaal-economische en politieke factoren (Moore en Wesselbaum 2023). Deze verwevenheid bemoeilijkt het analytisch isoleren van klimaatverandering als autonome migratieoorzaak, zeker wanneer het gaat om geleidelijke processen zoals droogte of verslechterende landbouwomstandigheden. Binnen formele migratieroutes zoals gezinshereniging, die juridisch en administratief sterk afgebakend zijn, blijven dergelijke klimaatinvloeden vaak onderbelicht. Toch kunnen zij een belangrijke achtergrond vormen voor het ontstaan van migratieaspiraties en het activeren van migratiestrategieën op gezinsniveau. Tot nog toe hebben de meeste opvattingen over migratie en migranten zich voornamelijk gericht op overwegend dichotome categorisaties van migranten (Crawley en Skleparis 2018), gebaseerd op tijd/ruimte, locatie/richting en oorzaken (bijvoorbeeld: economische migranten versus vluchtelingen). Deze binaire categorieën bieden echter een te simplistisch beeld en houden weinig rekening met de overlap en verwevenheid van motieven, omstandigheden en trajecten die migratie in de praktijk kenmerken. Naast deze juridisch-institutionele classificaties spelen ook publieke en media-representaties een rol in het reduceren van migratieredenen tot simplistische categorieën, zoals 'economisch migrant' of 'vluchteling'. In zulke representaties is weinig ruimte voor de complexe, vaak onderling verweven beweegredenen waarom mensen migreren, waaronder klimaatverandering.

Deze framing beïnvloedt niet enkel publieke percepties, maar ook hoe migranten zelf hun verhalen afstemmen op sociaal en juridisch aanvaardbare motieven. Hoewel er aanzienlijke ontevredenheid lijkt te bestaan over deze

migratiecategorieën blijven ze wijdverbreid in gebruik. Bovendien zijn er nauwelijks empirische studies uitgevoerd naar hoe juridische migratiekaders andere migratiemotivaties, zoals klimaatverandering, maskeren of verbergen, en hoe deze kaders een rol spelen in de manier waarop mensen hun eigen migratiebeslissingen waarnemen en formuleren. Het is echter aannemelijk dat de bestaande juridisch-institutionele classificaties niet alleen het belang van milieu- en klimaatfactoren onderbelicht laten, maar ook leiden tot een negatieve benadering van migranten, zowel in het dagelijkse leven als in het beleid. Onze studie tracht via een biografische benadering bloot te leggen welke andere factoren, zoals klimaatinvloeden, meespelen, ook als ze niet worden benoemd als de officiële reden om te migreren.

Wanneer mensen, en bij uitbreiding huishoudens en gemeenschappen, worden geconfronteerd met langzaam opkomende klimaatveranderingen, hebben ze een zekere aanpassingsperiode die hen de tijd geeft om de middelen te verzamelen om klimaatadaptatie strategieën te ontwikkelen, maar ook om migratie mogelijk of gemakkelijker te maken (Kaczan en Orgill-Meyer 2020). Vaak migreren deze mensen – juist omwille van die middelen – eerst naar een andere regio of een stedelijk gebied binnen hun eigen land, waarna de kans dat zij naar het buitenland emigreren aanzienlijk toeneemt (Wodon, Liverani, Joseph en Bougnoux 2014). Een vertrek naar het buitenland (bijvoorbeeld op basis van gezinshereniging) vormt in vele gevallen slechts de laatste 'stap' in hun migratietraject (Collyer 2010).

In dit artikel richtten we ons op de migratie vanuit Marokko naar België. De specifieke migratiegeschiedenis tussen beide landen leidt ertoe dat migratie onder Marokkanen nog steeds hoofdzakelijk verloopt via gezinsherenigingsprocedures, met een bijzondere nadruk op huwelijksmigratie naar Europa (Mahieu et al. 2017; Myria 2018; Nappa 2011; Zickgraf 2020). Het hoge aantal gezinsherenigingsprocedures in internationale migratie is van belang voor dit artikel, omdat het een vertekend beeld kan geven van de migratiemotieven en besluitvormingsprocessen van mensen. In veel landen, zoals België, worden slechts enkele redenen geaccepteerd voor toegang, grensoverschrijding en het aanvragen van een verblijfsvergunning (Zetter en Morrissey 2014). Migratiemogelijkheden worden met andere woorden gevormd door juridische migratiekaders en bestaande transnationale netwerken, die migratiekansen vaak vergroten via gezinsherenigingsprocedures (Silchenko en Murray 2023).

Samenvattend zien we dat juridische migratiekaders en huidige beleidsvorming onvoldoende rekening houden met de onderlinge wisselwerking van migratiemotivaties, en hierdoor systematisch de rol van klimaat als migratieoorzaak te weinig onderkennen. Dit geldt ook voor migranten zelf. Om te verduidelijken hoe klimaat kan inspelen op andere migratieredenen, richten we ons in deze studie op de rol van klimaatfactoren in gezinsherenigingsmigratie van eerste generatie Marokkaanse migranten in België. Aangezien gezinsherenigingsprocedures één van de legale manieren vormen om naar Europa te migreren, willen we dieper

ingaan op de migratie-narratieven van migranten. Deze laten ons toe te begrijpen of klimaatveranderingen al dan niet deel uitmaakten van hun motivatie om te migreren en hoe deze een rol speelden in hun voorkeur voor een land van vestiging.

In de sectie wordt een conceptueel kader gepresenteerd voor het begrijpen van migratiebeslissingen, waarbij het 'aspiration/capability'-model van Carling (2002; Carling en Schewel 2018) centraal staat. Het model wordt besproken als analytisch hulpmiddel om zowel migratieaspiraties als de structurele, sociale en juridische voorwaarden die migratie mogelijk maken, te begrijpen. Eerst wordt gezinshereniging behandeld als juridisch migratiekader en onderzocht hoe dit interacteert met economische, familiale en klimaatgerelateerde factoren. Vervolgens illustreert de casus Marokko hoe historische migratiepatronen, transnationale netwerken en migratieculturen migratiebeslissingen collectief en contextueel ingebed maken.

Gezinshereniging en migratiemogelijkheden

Voortbouwend op het bekende 'aspiration/capability'-model van Carling (2002; Carling en Schewel 2018), bekijken we migratie niet enkel vanuit motieven, maar ook vanuit de structurele en sociale voorwaarden die migratie mogelijk maken. Dit perspectief is ook van toepassing op klimaatgerelateerde migratie. Klimaatverandering beïnvloedt namelijk niet alleen de wens om te migreren, maar ook de haalbaarheid ervan, vaak op een indirecte manier. Zo zijn het in veel gevallen niet de meest kwetsbare individuen die migreren, maar juist degenen die (ondanks economische druk) toegang hebben tot transnationale netwerken, familiale hulp of juridische migratieroutes, zoals gezinshereniging.

In ons onderzoek vormt gezinshereniging het juridische kanaal dat migratie in veel gevallen mogelijk maakt. Dit is van belang omdat het vaak de enige formeel toegankelijke migratieroute is binnen de Belgische context (Mahieu, Timmerman en Fadil 2017). Tegelijkertijd toont onderzoek aan dat gezinshereniging zelden een op zichzelf staand motief is. De beslissing om te migreren wordt vaak collectief genomen binnen het gezin, en is ingebed in bredere sociale en economische omstandigheden. Klimaatveranderingen, zoals langdurige droogte of afnemende landbouwopbrengsten, verzwaren in veel gevallen de bestaansonzekerheid van huishoudens en versterken zo de aspiratie om elders een leefbare toekomst op te bouwen. De juridische route van gezinshereniging functioneert in die zin als een sociaal legitiem en formeel erkend migratiekader, waarbinnen ook andere, minder zichtbare motieven (waaronder klimaatoverwegingen) kunnen worden geherformuleerd. Zeker als het gaat over langzame klimaatveranderingen, vertroebelt de rol van klimaatfactoren, aangezien deze vaak voelbaar zijn aan de hand van economische, sociale en familiale factoren (De Longueville et al. 2020; Howe, Boudet, Leiserowitz en Maibach 2014). Bijvoorbeeld, het onderzoek van Wodon en collega's (2014) toont aan dat klimaatveranderingen weliswaar niet de voornaamste migratiemotivatie zijn bij migranten uit Marokko, maar dat ze wel

bijdragen aan de motivatie om te migreren. Dit geldt met name in een land waar 40 procent van de bevolking werkzaam in de landbouw is en bijna 70 procent van de mensen in armoede op het platteland woont (Wodon 2014). Klimaatveranderingen die leiden tot een afname van de landbouwproductie hebben een negatieve invloed op het levensonderhoud van de bevolking. Dit kan op zijn beurt migratieaspiraties bij veel individuen beïnvloeden (Van Praag en Timmerman, 2019; Van Praag et al., 2021; Ou-Salah, Van Praag en Verschraegen 2024).

Migratieaspiraties kunnen hoger zijn in regio's waar een specifieke positieve 'migratiecultuur' aanwezig is. Deze cultuur wijst op snel veranderende opvattingen over het 'goede leven' en een toenemende ontevredenheid met traditionele, agrarische levensstijlen. Zo kunnen in situaties waarin het beeld van 'Europa' wordt gevormd door migranten die terugkeren naar huis voor vakanties of familiebezoeken, migratieaspiraties worden voortgezet via gezinsherenigingsprocedures. In dergelijke gevallen kan migratie een deel worden van het gedragsrepertoire van mensen, waarbij het wordt overgedragen tussen generaties en via sociale netwerken (Timmerman, Hemmerechts en De Clerck 2014). Dit toont dat migratieaspiraties niet losstaan van individuele keuzes, maar ingebed zijn in culturele en generatiegebonden patronen die ook beïnvloeden hoe andere factoren, zoals klimaat, in de migratiebeslissing doorwerken. Door de aanwezigheid van uitgebreide migrantennetwerken en migratieculturen kan het ook zijn dat mensen die steeds meer geconfronteerd worden met de nadelige gevolgen van klimaatveranderingen ook meer gebruik gaan maken van deze migratiepaden om te migreren of dat ze beter bestand zijn tegen de opwarming van de aarde. Wie daadwerkelijk gebruik maakt van deze migratiepaden, weten we echter niet. Ook hebben we geen zicht op de manieren waarop de verschillende migratieredenen interageren met elkaar en uiteindelijk resulteren in een beslissing om te migreren (Moore en Wesselbaum 2023).

Juridische migratiekaders en categoriseringen

Deze studie reflecteert kritisch op het wijdverbreide idee, onder meer in beleidsdocumenten (Hartmann 2010) en de media (Sakellari 2021), dat migranten uit gebieden die zwaar worden getroffen door klimaatveranderingen hun migratie automatisch toeschrijven aan deze veranderingen. Sakellari (2021) illustreert bijvoorbeeld hoe Britse nieuwsmedia sterk de nadruk leggen op de mogelijke catastrofale gevolgen van massamigratie als gevolg van klimaatveranderingen. In dergelijke narratieven wordt migratie door klimaatveranderingen vaak voorgesteld als een veiligheidskwestie, waarbij verondersteld wordt dat migratie de oorzaak is van conflicten, sociale onrust en instabiliteit. Zelfs in situaties van extreme droogte domineren bestaande migrantencategorieën en migratiekaders vaak het debat, waardoor de invloed van klimaatveranderingen wordt gemarginaliseerd (De Longueville 2020).

De debatten over de definities van klimaatmigratie zijn door de jaren heen

vastgelopen, omdat wetenschappers zich hebben gerealiseerd dat het onmogelijk is om migranten strikt te onderscheiden op basis van één enkele reden voor migratie (Moore en Wesselbaum 2023). Het blijkt ook erg moeilijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen verschillende categorieën klimaatmigranten: diverse soorten natuurrampen en klimaatveranderingen vinden vaak gelijktijdig plaats in dezelfde regio, waardoor het moeilijk is om abrupt verlopende en geleidelijke klimaatveranderingen van elkaar te onderscheiden en om de rol van menselijke factoren in zowel de oorzaken als de uiteindelijke gevolgen van deze veranderingen te identificeren (Parrish et al. 2020). Dat er geen duidelijke definitie van de 'klimaatmigrant' bestaat is niet zonder gevolgen. De specifieke classificatie van migranten heeft juridische en sociale implicaties en beïnvloedt publieke percepties van migrantengroepen. Vanuit juridisch perspectief kunnen individuen die binnen specifieke categorieën vallen aanspraak maken op bescherming, rechten en middelen, terwijl anderen mogelijk worden uitgesloten. Het categoriseren van nieuwkomers is dus inherent een politieke beslissing, waarbij bepaald wordt welke migranten als legitiem worden beschouwd en hulp verdienen, en welke niet. De criteria die ten grondslag liggen aan dit proces zijn bovendien willekeurig en onderhevig aan verandering (De Coninck 2020). Kortom, het is bijzonder lastig om te bepalen wie als klimaatmigrant moet worden gedefinieerd en gecategoriseerd. Vaak verwijst men naar de term 'klimaatvluchteling'. Echter, de term 'vluchteling' biedt enkel bescherming onder de Conventie van Genève wanneer iemand zijn of haar land van herkomst ontvlucht vanwege gegronde vrees voor vervolging op basis van ras of nationaliteit, godsdienst, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep. Het aanpassen van deze definitie door hier ook klimaat als gegronde reden aan toe te voegen, kan ervoor zorgen dat landen deze conventie niet meer ondersteunen (Gemenne 2011; Zetter 2017; Van Praag en Ou-Salah 2019). In deze studie gaan we na hoe deze afwezigheid van een juridische definitie potentieel niet alleen gevolgen heeft voor beleidsvormingen onderzoek, maar ook kan beïnvloeden hoe migranten zelf hun motieven articuleren.

Data en Methode

Onderzoekssetting

De gekozen regio van herkomst, namelijk Marokko, is bijzonder relevant om de interactie tussen klimaat- en andere migratiemotivaties te onderzoeken. Door de migratiegeschiedenis na de Tweede Wereldoorlog, waarbij migranten vanuit België gerekruteerd werden om de bestaande arbeidstekorten in te vullen, bestaan er reeds lange relaties tussen beide landen, en in het bijzonder tussen migrantengemeenschappen en hun regio's van origine. Door de migratiestop in de jaren 70, bleven er migranten naar België komen via gezinsherenigingsprocedures. Door geregelde terugkeer van Marokkaanse migranten naar hun regio's van origine of na pensionering, kwamen er geleidelijk ook verschillende migratieculturen tot stand in deze regio's. Dit kan een rol spelen in het maken van migratiebeslissingen,

zeker wanneer men geconfronteerd wordt met klimaatveranderingen die ook een invloed uitoefenen op de lokale arbeidskansen en mogelijkheden.

Een biografische benadering

Biografisch-narratieve interviews vormen een methode om empirisch de diversiteit, complexiteit en transformerende aard van migratiefenomenen vast te leggen. Bovendien wordt de onderling verbonden aard van gender, migratie en generatieverhoudingen duidelijk via het biografische perspectief (Apitzsch en Siouti 2007). Het fundamentele principe van de biografische benadering is dat migratie wordt beschouwd als een temporele handeling, waarbij verschillende beslissingen en stappen van mobiliteit geen geïsoleerde evenementen zijn maar onderling samenhangen (Ní Laoire 2008). Migratiebeslissingen kunnen dus worden begrepen als integrale onderdelen van langetermijnbiografieën, die verweven zijn met andere levensovergangen en beslissingen (Van Praag 2021). Een effectief uitgangspunt voor het verdiepen van biografische benaderingen is dat de onderzoekers zich richten op individuele levensverhalen, aangezien de redenen voor migratie ook steeds ingebed zijn in de levenscyclus van het individu en niet uitsluitend in een externe gebeurtenis die migratie uitlokt (Findlay en Li 1997). Een biografisch perspectief stelt respondenten in staat om te verduidelijken hoe zij overgangen in hun levensloop ervaren, en erkent hen als proactieve, sociaal verwortelde, intentionele actoren die zowel invloed uitoefenen op als beïnvloed worden door de sociale omgevingen waarin zij zich bevinden (bijvoorbeeld Halfacree en Boyle 1993).

Onderzoeksdoelgroep

De eerste auteur van dit artikel voerde 30 diepte-interviews uit in België tussen mei 2019 en januari 2020, met een focus op Marokkaanse migranten die in Antwerpen en Brussel verblijven. De keuze voor de Marokkaanse migrantengroep werd gemotiveerd door hun aanzienlijke aanwezigheid in België en de grote gevoeligheid voor klimaatverandering en de impact ervan. Net als vele andere Afrikaanse landen wordt Marokko zwaar getroffen door klimaatverandering en is de binnenlandse economie sterk afhankelijk van klimaatgevoelige bestaansactiviteiten (WMO 2020). Marokko ligt tussen de droge westelijke Sahara en de gematigder Atlantische en Middellandse Zeeregio's, een regio die kwetsbaar is voor mondiale veranderingen (El Yaouti et al. 2009; IPCC 2014; Khattabi et al. 2014; Nouaceur en Murărescu 2016). In de afgelopen drie decennia heeft Marokko aanzienlijke veranderingen doorgemaakt in zijn jaarlijkse klimaatcyclus, wat vooral zichtbaar is in neerslaghoeveelheden, gemiddelde temperaturen, droogteperiodes en het optreden van extreme gebeurtenissen. Deze veranderingen hebben invloed op verwoestijning, de verspreiding van droge zandgebieden, grondwaterstromen en verzilting in het hele land (Schilling et al. 2012). Bovendien, zo benadrukken Bazza en collega's (2018), vertonen de opbrengsten van belangrijke gewassen

aanzienlijke variaties door de onvoorspelbare neerslag en frequente periodes van droogte, maar ook omdat 83 procent van het landbouwland (7,2 miljoen hectare) in Marokko niet geïrrigeerd is. Er is al een zekere bewustwording omtrent deze impact van klimaatverandering, zoals duidelijk wordt in de uitgebreide Marokkaanse landbouw- en andere klimaatadaptatieprogramma's, waaronder Plan Maroc Vert, en de organisatie van klimaatconferenties, zoals het VN Klimaatcongres in 2016 (Schilling et al. 2012).

We maakten gebruik van verschillende kanalen om contact te leggen met deelnemers, waaronder contacten met non-profitorganisaties en individuen, zoals de regionale kantoren in Antwerpen (Atlas vzw) van het Integratieagentschap Antwerpen voor nieuwkomers, evenals koepelorganisaties zoals de Federatie van sociaal-culturele verenigingen van mensen met een migratieachtergrond (FMDO) en de Federatie Marokkaanse Verenigingen (FMV). Daarnaast maakten we gebruik van de sneeuwbalmethode, waarbij respondenten werden aangemoedigd anderen door te verwijzen om deel te nemen aan het onderzoek. Onze steekproef bestond uit migranten uit diverse sociaaleconomische achtergronden, waarbij we zorgden voor een evenwichtige genderbalans. In totaal voerde de eerste auteur 30 interviews uit met Marokkaanse migranten (14 vrouwen; 16 mannen). Van de 30 Marokkaanse respondenten identificeerden 24 respondenten gezinshereniging als de belangrijkste factor die hun beslissing om te migreren beïnvloedde (Ou-Salah, Van Praag en Verschraegen 2023). Er waren echter genderspecifieke rollen binnen gezinshereniging in deze migrantengemeenschap, die vorm gaven aan zowel de volgorde van migratie als de wijze waarop motieven werden benoemd en gelegitimeerd. Vaak migreerden mannen eerst, waarbij zij de verantwoordelijkheid op zich namen om de migratie financieel en praktisch mogelijk te maken. Vrouwen migreerden in die context later, via gezinshereniging, en gaven hun migratie vaker betekenis in relationele termen (bijvoorbeeld als 'hervorming van het gezin' of 'samenwonen met de echtgenoot') eerder dan als individuele keuze.

Een belangrijk aspect van dit onderzoek betreft de positionaliteit van de eerste auteur, die alle diepte-interviews afnam. Vanaf het begin van het onderzoeksproces werd transparantie nagestreefd en benadrukt: deelnemers werd uitdrukkelijk verzekerd dat hun verhaal volledig anoniem zou worden verwerkt, en dat de onderzoeker geen enkele formele of beleidsmatige functie had die verband hield met de overheid, migratiediensten of andere instanties. Deze expliciete positionering, als onafhankelijke onderzoeker niet gebonden aan controle- of handhavingsorganen, droeg bij aan een vertrouwensrelatie die cruciaal was voor het open delen van persoonlijke migratiegeschiedenissen. De eerste auteur deelde bovendien met de respondenten een gemeenschappelijke culturele en talige achtergrond, en voerde indien gewenst de interviews in het Darija (Marokkaans-Arabisch). Dit zorgde ervoor dat veel respondenten zich merkbaar vrijer en spontaner uitdrukten, wanneer er sprake was van een beperkte beheersing van de Nederlandse taal. Deze gedeelde culturele referentiekaders zorgden ervoor dat

respondenten zich snel op hun gemak voelden, en er impliciet vanuit gingen dat de interviewer vertrouwd was met het bredere sociale en familiale migratieverhaal dat hun individuele ervaring omkadert. Deze vertrouwensbasis had als gevolg dat respondenten vlotter persoonlijke verhalen deelden, en vaak ook gevoelige of niet-officieel gereguleerde aspecten van hun migratietraject benoemden, zonder de angst te hebben beoordeeld te worden op de 'legaliteit' van hun traject.

Tegelijkertijd bracht deze nabijheid ook methodologische aandachtspunten met zich mee. In sommige gevallen benoemden respondenten migratie- of familiepatronen slechts impliciet, in de veronderstelling dat de onderzoeker deze wel zou 'begrijpen' of zou herkennen uit gelijkaardige contexten. Dit vereiste van de onderzoeker een verhoogde alertheid om dergelijke assumpties niet vanzelfsprekend over te nemen of op eigen interpretatie te rusten, maar steeds door te vragen en betekenissen expliciet te maken. Door bewust stil te staan bij deze dubbele dynamiek, van nabijheid en potentiële veronderstelling, trachtte de onderzoeker het evenwicht te bewaren tussen empathische betrokkenheid en analytische afstand, met aandacht voor zowel wat gezegd werd als voor wat impliciet bleef. Door cyclisch te werk te gaan tijdens het uitvoeren van interviews en data-analyse, konden de twee andere auteurs, beide wit met Belgische achtergrond en zonder kennis van Darija, ook bijkomende vragen stellen die de vanzelfsprekendheid doorbraken indien nodig.

Concepten en data-analyse

Hoewel in dit onderzoek de term klimaatverandering wordt gehanteerd, ligt de nadruk niet zozeer op de exacte terminologie, maar op de wijze waarop mensen veranderingen in hun leefomgeving waarnemen, ervaren en daar betekenis aan toekennen. In plaats van strikt vast te houden aan een wetenschappelijk afgebakende definitie van klimaatverandering, richt deze studie zich op de subjectieve percepties van individuen, inclusief hun gevoelens, overtuigingen en gedragingen die in reactie op waargenomen veranderingen tot stand komen. Door te focussen op deze belevingsdimensie verkrijgen we inzicht in hoe mensen zelf betekenis geven aan 'klimaatverandering' en hoe dit hun attitudes en (migratie) beslissingen beïnvloedt, los van de wetenschappelijke precisie van de gebruikte termen.

Tijdens het proces van dataverzameling werden de deelnemers aangemoedigd om de belangrijkste factoren die hun migratiebeslissingen beïnvloedden op een wijze te verwoorden die voor hen het meest natuurlijk en relevant was (Ou-Salah et al., 2023; 2024). Deze benadering versterkte de validiteit van de bevindingen door de deelnemers de controle te geven over het tijdstip, de volgorde en de context van de onderwerpen die zij aansneden (Elliot 2006). Voorbeelden van vragen die werden gesteld om de respondenten te helpen hun verhaal te vertellen, waren de volgende: Welke herinneringen hebt u aan uw jeugd? Welke herinneringen heeft u aan uw regio en land van herkomst? Hoe zag uw dagelijks leven eruit in uw regio

van herkomst? In hoeverre was u afhankelijk van natuur- of omgevingsfactoren? Waarover maakte u zich zorgen of waar streste u over? Waar heeft u gedurende uw leven gewoond en om welke redenen bent u verhuisd? Hoe zag uw migratietraject eruit?

De eerste auteur vertaalde interviews die niet in het Nederlands werden afgenomen van het Frans, Engels en Arabisch naar het Nederlands. Pseudoniemen werden gebruikt om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen. NVivo12, een data-analysetool, werd gebruikt om de data thematisch te coderen, analyseren en organiseren. De deelnemers werden uitgenodigd om hun levensgeschiedenissen te delen en hun migratietrajecten te vertellen. In het tweede deel van het interview werden aanvullende verduidelijkende vragen gesteld. Om de authenticiteit van de gegevens te behouden, werd de unieke stem van de respondenten en de manier waarop zij hun ervaringen vertelden, behouden (Ou-Salah et al., 2023). Onze onderzoeksresultaten, gepresenteerd door middel van 'biografische portrettering', zullen worden geplaatst binnen bredere sociale levensverhalen, waarbij de context wordt belicht (Rodríguez-Dorans en Jacobs 2020). Deze benadering stelt ons in staat om onderliggende processen en interacties tussen verschillende migratiemotivaties te verkennen (Eastmond 2007).

Resultaten

"Cultures of migration" en transnationale netwerken

Meer dan driekwart van de Marokkaanse respondenten in deze steekproef geeft aan dat zij naar België zijn gemigreerd via gezinsherenigingsprocedures; dit komt overeen met de Belgische statistieken (Mahieu, Timmerman en Fadil 2017). Hun verhalen tonen echter aan dat gezinshereniging op zichzelf niet altijd of noodzakelijkerwijs de belangrijkste of enige reden is voor de migratie van de respondenten. Op basis van deze steekproef constateren we dat de meeste migratietrajecten minder rechtlijnig zijn dan vaak wordt aangenomen. M'Hamed bijvoorbeeld vertelt hoe hij op jonge leeftijd naar België migreerde omdat hij zijn ouders moest volgen:

> Ik moest mijn ouders volgen. Ik moedigde het echter aan, omdat ik niet in Marokko wilde blijven. Dus zei ik tegen mijn vader dat er hier geen toekomst was. We waren met z'n achten thuis en ik zei, je gaat ons hier alleen achterlaten en later zul je ons allemaal moeten ondersteunen. Je kunt ons beter onze kansen laten grijpen en een beter leven voor onszelf opbouwen in België. Toen heeft hij ons allemaal in '77 overgebracht. - M'Hamed, Tazouraght (in Marokko), 60 jaar

Dit illustreert hoe M'Hamed, nadat zijn vader naar België migreerde, zich bewust was van zijn migratiemogelijkheden, namelijk via gezinshereniging. Dit stimuleerde en versterkte zijn verlangen om te migreren, aangezien een familielid in het land van bestemming de kosten en risico's van migratie zou verlagen. M'Hameds verhaal is illustratief voor zogenaamde 'positieve migratieculturen',

waarbij beelden van 'Europa' bekrachtigd worden door 'positieve feedback', die in veel gevallen afkomstig is van migranten die terugkeren naar hun regio van herkomst voor vakanties of familiebezoeken (Timmerman et al. 2014), maar ook steeds meer via (sociale) media (Van Praag, Miri en Van Caudenberg 2022). Ayad, een 59-jarige man uit Agadir, vertelt dat hij heel graag naar Europa wilde migreren, omdat veel van zijn vrienden en mensen uit zijn netwerk al gemigreerd waren. Door deze voorgaande migratie, en omdat zijn vader al een netwerk in België had, was hij in staat een huwelijkskandidaat uit België te vinden, met wie Ayad nog steeds getrouwd is. Kortom, beelden die verband houden met positieve migratieculturen kunnen mensen aanmoedigen om de mogelijkheid van migratie via gezinshereniging na te streven en daadwerkelijke migratie vergemakkelijken:

> Ik migreerde naar België om met mijn vrouw te trouwen. Zij woonde hier, dus ik wilde bij haar zijn. Ik was in Marokko en mijn vader zei: "Als je wilt dat ik een winkel voor je open, dan heb je een baan," maar dat wilde ik niet. Toen zei hij tegen mijn moeder: "Als hij naar het buitenland wil, kan ik het voor hem regelen." Ik wilde echt naar het buitenland, omdat ik van steeds meer mensen hoorde dat ze naar het buitenland gingen of dat ze iemand in het buitenland kenden. Dat maakte me jaloers en ik wilde zien wat Europa te bieden had. Maar mijn vader liet me niet zomaar naar het buitenland gaan, omdat ik als jonge man alleen was, en dat kon misgaan. Dus zocht hij een vrouw voor mij en toen ben ik getrouwd. – Ayad, Agadir (in Marokko), 59 jaar.

Ayad's verhaal maakt duidelijk dat migratie kan worden gezien als een cruciale en noodzakelijke sociale stap om stabiliteit te bereiken en iets dat de transitie naar volwassenheid markeert (Horváth 2008). Het laat ook zien dat gezinshereniging niet de enige reden was waarom hij wilde migreren. Integendeel, gezinshereniging was de gemakkelijkste manier voor hem om te migreren. Dit toont aan hoe moeilijk het is om duidelijke en eenvoudige onderscheidingen te maken tussen verschillende categorieën migranten. Daarnaast toont dit interviewfragment aan dat het belangrijk is om rekening te houden met omgevingsfactoren, aangezien deze ook de handelingen en attitudes van individuen kunnen beïnvloeden (Carling en Schewel 2018), wat het moeilijk maakt om aspiraties en mogelijkheden in de praktijk duidelijk van elkaar te scheiden. Bovendien, door de gehele levensloop in kaart te brengen, bevinden migratietypes zich in een voortdurende staat van verandering en heronderhandeling.

> Het was echt problematisch in de Rif. We werden echt verwaarloosd door de overheid. Het leek echt alsof we werden gestraft. We kregen echt geen kansen. De enige kansen die we hadden waren in de jaren '60, toen ze zeiden: ga weg als je weg wilt, en dat is wat mijn vader deed toen hij een arbeidscontract in België kreeg. In die tijd was dat de enige uitweg. Wij namen eerst het werk van mijn vader in de landbouw in Marokko over en dat was heel zwaar werk dat veel geduld vereiste, vooral met de toenemende droogte. We gingen naar de markt en als er geen mensen waren, moesten we alle groenten weggooien en dan hadden we niets. Dus verkochten we het echt goedkoop

> om er toch vanaf te komen. Het inkomen uit de landbouw was dus echt laag en ook omdat de overheid niets deed voor haar mensen, het is niet zoals hier met subsidies. […] Ik was echt opgelucht toen mijn vader mij naar België kon halen. – M'Hamed, Tazouraght, 60 jaar

Wanneer M'Hamed uitlegt waarom hij opgelucht was dat hij kon migreren, verwijst hij naar ernstige droogte, naast economische problemen en het gebrek aan overheidssteun, die ontevredenheid creëerden en de noodzaak en aspiratie om te migreren versterkten. Om al deze redenen wilde hij zich herenigen met zijn vader. Dit illustreert hoe omgevingsfactoren een rol spelen bij migratiebeslissingen, maar binnen wettelijke migratiekaders toch niet kunnen worden erkend als de belangrijkste reden voor migratie. Opmerkelijk is dat soortgelijke verhalen terugkomen bij vrijwel alle Marokkaanse respondenten die werkzaam waren in de landbouwsector. Maar wanneer respondenten werd gevraagd of klimaatproblemen van invloed waren op hun migratiebeslissing, antwoordden heel weinig respondenten daar positief op. Zo vertelt Aicha, een 65-jarige Marokkaanse vrouw uit Khenifra, hoe zij en haar echtgenoot besloten dat hij naar Europa zou migreren, zodat zij als gezin een betere toekomst konden opbouwen.

> Ik trouwde toen ik 16 jaar oud was. Ik ging toen bij mijn man wonen. Mijn man was vaak een paar maanden weg om de maand om in de industrie te werken en kwam daarna pas terug. Natuurlijk wilde ik dat niet, maar er was geen andere optie om te overleven en wat inkomen te hebben. Dat was ook normaal in onze regio. Hij had echt geen keuze, want er was hier heel weinig werk en ze kunnen niet gewoon wachten tot de oogst klaar is. Dus moest ik in de zomer zoveel mogelijk werken en geld verdienen met de toeristen die de rivier kwamen bezoeken. Ik stond om 6 uur 's ochtends op om de tafels klaar te maken. Uiteindelijk wisten we dat het niet zo kon blijven, want je hoopt gewoon dat hij ergens onderweg een baan voor een langere periode kan vinden, zodat we daar allemaal samen kunnen wonen. Maar dat gebeurde niet. Uiteindelijk werd hij door enkele collega's geïnformeerd over een manier om naar Europa te komen en zo ontstond het idee. Daarvoor hadden we niet aan die optie gedacht.

Het verhaal van Aicha laat zien hoe migratiebeslissingen vaak voortkomen uit een combinatie van sociale, economische en ecologische factoren. In haar regio was de werkgelegenheid sterk afhankelijk van seizoensgebonden landbouw en kleinschalig toerisme. Door toenemende droogte, verouderde landbouwtechnieken en het gebrek aan overheidssteun werd deze bestaansbasis steeds fragieler. Aicha's echtgenoot zag zich daardoor genoodzaakt om tijdelijk werk te zoeken in stedelijke centra. Die interne migratie leidde uiteindelijk tot contacten en informatie die transnationale migratie mogelijk maakten, wat via gezinshereniging tot een volledige gezinsmigratie leidde. Hoewel Aicha zelf geen expliciete verwijzing maakt naar klimaatverandering als reden voor migratie, toont haar verhaal hoe milieudruk een reeds bestaande economische kwetsbaarheid verder op scherp stelt. In dit geval versterkte klimaatverandering het gevoel van onzekerheid over de toekomst en duwde het gezin richting structurele oplossingen, waaronder migratie.

Dit illustreert een centraal punt in onze analyse: migratie komt zelden voort uit één enkele beweegreden. Eerder zien we hoe meerdere factoren samenkomen – en hoe klimaatverandering bestaande spanningen vergroot of versnelt. Tegelijk laat het zien waarom klimaat zelden als afzonderlijke migratiereden wordt benoemd.

Op basis van haar migratieverhaal kunnen we ook in kaart brengen hoe haar echtgenoot zich aanpaste aan zijn nieuwe leefomstandigheden en geleidelijk nieuwe migratieaspiraties en -motieven ontwikkelde. Dit maakt het voor zowel migranten als beleidsmakers ingewikkelder om de factoren te identificeren die een rol speelden bij de initiële migratie vanuit de regio van herkomst. Voordat de echtgenoot van Aicha naar België migreerde, migreerde hij naar de dichtstbijzijnde stedelijke centra op zoek naar betere werkkansen. Hoewel de migratieroute van Aicha's echtgenoot uit meerdere fasen bestond, speelden omgevingsfactoren voornamelijk een rol bij interne migratie binnen zijn regio, in de zoektocht naar werk in de landbouw. Echter, de koppeling tussen zijn migratiebeslissing en klimaatproblemen nam geleidelijk af naarmate hij verder weg en voor langere perioden migreerde vanuit zijn geboorteregio (zie ook Black et al. 2017).

Toen Aicha en haar echtgenoot naar de stad verhuisden, leidde deze overgang van een rurale naar een stedelijke omgeving tot de ontwikkeling van nieuwe migratie-aspiraties, onder meer door contacten met mensen met transnationale migratienetwerken en het betreden van een positievere migratiecultuur. Uiteindelijk, in het kader van gezamenlijke planning als huishouden, besloten ze dat de man eerst zou migreren, waarbij deze stap werd gekaderd als economische migratie, zodat hij zijn gezin later kon herenigen. Hiermee werd de migratie losgekoppeld van droogte, verminderde landbouwopbrengsten en de seizoensgebonden aard van landbouwarbeid. Dit toont de verwevenheid tussen sociale, economische en omgevingsfactoren bij migratie, die in opeenvolgende stappen resulteerden in migratie naar België, maar in het geval van Aicha werd gekaderd als gezinshereniging. Het bestaan van migratieculturen in Marokko en de bestaande banden met België maakten het mogelijk voor dit gezin om te migreren en hun 'klimaatmigratie' te realiseren.

Wettelijke migratiekaders en de impact van categorisering

Onze analyse wijst dus uit dat de specifieke manier waarop aspiraties worden geformuleerd in sterke mate afhangt van de vraag of een reden al dan niet als 'geldig' wordt beschouwd door het land van aankomst. Dit heeft eveneens een aanzienlijke invloed op de zelfidentificatie als klimaatmigrant. Zo stelt Wahiba bijvoorbeeld dat er in Marokko niet veel rampen zijn die het mogelijk maken om in België te blijven:

> Ik denk dat dat [klimaatmigratie] niet zo veel gebeurt in Marokko, maar meer in Azië of West-Afrika vanwege grote overstromingen, enzovoort. In Marokko zijn er veel andere redenen waarom mensen migreren. Ze gaan je nooit in België verwelkomen vanwege droogte [lacht], dat is niet echt een ramp. Maar hereniging met je familie is

> belangrijk, of omdat je vervolgd wordt, je weet wel, dat soort redenen. – Wahiba, -Al Hoceima (in Marokko), 27 jaar.

Het concept van 'deservingness' (Chauvin en Garcés-Mascareñas 2014) lijkt niet van toepassing op klimaatveranderingen met een langzaam verloop. Zoals uit Wahiba's citaat blijkt, bepalen juridische kaders – als uitkomsten van politieke processen – welke migratieredenen als legitiem worden beschouwd en 'verdienen' te worden ondersteund in het land van aankomst (De Coninck 2020). Gezien de invloed van categoriseringen worden deze ideeën eveneens weerspiegeld in de narratieven van migranten. Zo vertelt Ryad dat het klimaat verslechtert en het dagelijkse leven van mensen evenals een 'hele' economie beïnvloedt, maar toch niet als migratiereden wordt erkend.

> Ik vind het [klimaatverandering] heel beangstigend, omdat het een hele economie kan vernietigen, dus ik denk dat mensen het zeker niet licht moeten opnemen. Ook denk ik niet dat we het ergste al hebben gezien. Het wordt elk jaar erger en erger en de overheid doet niets. Dus ja, het klimaat is iets dat echt het leven van veel mensen compliceert, maar mensen gaan niet denken: laten we vertrekken. Dat is niet echt een reactie daarop; men zal eerder op zoek gaan naar een andere baan of misschien van regio veranderen, maar je kunt daar niet echt door migreren in Marokko. – Ryad, Tafraout (in Marokko), 48 jaar

Dit citaat illustreert hoe het juridische kader de migratiebeelden van mensen vormt en uiteindelijk hun migratiebeslissingen beïnvloedt. Aangezien klimaatdegradatie in Marokko voornamelijk traag en geleidelijk verloopt, ervaren mensen niet dat zij "kunnen migreren om klimaatredenen", omdat er geen juridische status bestaat voor 'klimaatmigranten'. Niettemin wijzen veel interviews op het belang van dergelijke klimaatveranderingen, de incrementele aard ervan en de verwoestende effecten op lokale economieën en overlevingskansen. Wanneer mensen wel migreren, wordt hun beslissing sterk bepaald door de wisselwerking met andere migratieredenen. Hierdoor richten mensen zich primair op de factoren die hen wél toestaan om te migreren, zoals gezinshereniging, om hun migratie te kaderen en deze vervolgens voortdurend te herinterpreteren.

Gezien het ontbreken van een juridisch migratiekader zijn de migratiemogelijkheden voor degenen die geconfronteerd worden met langzaam opkomende klimaatveranderingen, met name zij die werkzaam zijn in de landbouw, beperkt en afhankelijk van andere factoren, zoals gezinsherenigingsprocedures. Meer specifiek vormt restrictief migratiebeleid vaak de grootste obstakels voor migratie, vooral voor degenen die van een armere naar een rijkere regio willen migreren, wat ook de verschillen weerspiegelt in de mate waarin regio's respectievelijk worden getroffen door mondiale veranderingen. De groepen die het meest worden getroffen door klimaatveranderingen hebben de minste kansen om te migreren. België en andere EU-lidstaten hebben bijvoorbeeld sinds 2011 aanzienlijk strengere eisen opgelegd aan de mogelijkheden voor gezinshereniging, zoals een inkomenseis van 120 procent van het minimuminkomen voor maatschappelijke

integratie (leefloon), wat lage inkomensgroepen met een wettelijk inkomen onder dit minimum uitsluit (Friedrich 2015). Voor degenen die wel kunnen migreren op basis van gezinshereniging, heeft dit ook invloed op hun behandeling in België. Zo geeft Fatima, een 40-jarige vrouw uit Azrou, aan dat ze minder gewaardeerd wordt omdat ze een minder actieve rol opneemt in België.

> Ik was opgelucht dat ik me hier in België niet zoveel zorgen meer over hoefde te maken, maar het was een grote verandering. Eerst had ik al die verantwoordelijkheid en ineens begrijp je niets meer van geld en financiële zaken, vooral omdat ik niet kan lezen of schrijven. Dus ja... dan kom je echt over als iemand die dom is en gewoon wil profiteren van haar man, omdat je altijd je hand moet ophouden [verwijst naar het vragen om geld], terwijl je er zelf ook zo hard voor hebt gewerkt.

Fatima moest in haar land van herkomst langer werken en zowel huishoudelijke als financiële taken op zich nemen, aangezien haar echtgenoot als eerste naar België migreerde. Het feit dat vrouwen vaker agrarische taken op zich nemen wanneer mannen intern of zelfs internationaal migreren, is door verschillende respondenten genoemd. Ook Zoulikha, een 51-jarige vrouw, stelt dat mannen tegenwoordig minder in de landbouw werken dan vroeger, vanwege droogte en het gebrek aan werkgelegenheid in de agrarische sector:

> Mijn man was buschauffeur en moest telkens naar Europa en terugrijden. Op een gegeven moment had hij de kinderen meegenomen naar Europa. Dus ik was alleen in Marokko en ik haatte die periode. Hij stuurde geld, maar hij verwachtte ook dat ik bleef werken en onze producten langs de weg verkocht. Het is normaal voor vrouwen in Tanger om die taken op zich te nemen. Voor mij waren dat melk, kaas en ik maakte ook boter, enzovoort. [...] Ik moet zeggen dat de landbouw ook heel erg is verwaarloosd, omdat er te veel door vrouwen alleen gedaan moet worden, aangezien mannen eigenlijk steeds minder in de landbouw werken.

Wanneer Fatima en Zoulikha zich konden herenigen met hun echtgenoten, werden zij door beleid en integratie- en assimilatie-organisaties in België administratief geclassificeerd als migranten voor gezinshereniging. Hierdoor wordt de interactie met andere migratieredenen genegeerd en wordt er geen aandacht besteed aan de klimaatfactoren die hebben bijgedragen aan de migratiebeslissing. Deze categorisering kan de kwetsbaarheid van vrouwen vergroten. Aangezien degenen die door klimaatveranderingen worden getroffen vaak al de meest kwetsbare groepen in de samenleving zijn, kan het label ‘gezinshereniging’ hun kwetsbaarheid vergroten, aangezien vrouwen het geslachtsgebonden label van de ‘kwetsbare echtgenote’ opgelegd kunnen krijgen. Ze kunnen ook worden gezien als gezinsherenigers die louter passief hun echtgenoten volgen en weinig bereidheid zouden vertonen om te ‘integreren’ (Toma en Vause 2013). Dergelijke etiketten kunnen het gevolg zijn van de negatieve houdingen die in media en door politici ten opzichte van deze nieuwkomers worden getoond, waarbij zorgen worden geuit over de economische last van migratie voor het gastland (De Coninck 2020).

Bovendien uiten Europese samenlevingen groeiende bezorgdheid over de gevolgen van gezinshereniging voor het succes van het integratieproces. Beleidsmakers gaan ervan uit dat de meeste migranten van plan zijn om hun familieleden zo snel mogelijk naar Europa te brengen, en stellen dat het moeilijk zou kunnen zijn voor herenigde migranten om zich te integreren in hun gastgemeenschappen (Baizán, Beauchemin, & González-Ferrer 2014). Dit is belangrijk, aangezien de manier waarop deze beleidsmaatregelen migratietrajecten benaderen, deze geslachtsgebonden etiketten mee in de hand werkt, en de houding versterkt dat vrouwen afhankelijk zijn van mannen.

Discussie

Dit onderzoeksartikel maakt gebruik van een transnationale en biografische benadering om de gepercipieerde rol van klimaatfactoren in kaart te brengen bij migratietrajecten van Marokkaanse migranten in België. Onze studie draagt bij aan het verder in kaart brengen van de rol die klimaat speelt bij migratietrajecten, en stelt bijgevolg meteen ook de huidige categorisering die gebruikt wordt door beleidsmakers, en weerspiegeld wordt in de narratieven van migranten zelf, verder in vraag. Dit in kaart brengen is erg moeilijk in regio's die vooral getroffen worden door trager zichtbare gevolgen van klimaatveranderingen, waaronder droogte.

Onze bevindingen tonen aan dat bestaande juridische categoriseringen een blijvende impact hebben op migratiemogelijkheden en -identificaties. Wanneer de respondenten retrospectief terugkijken, worden migratieredenen immers genuanceerder beschreven, waarbij geen afzonderlijke aandacht wordt besteed aan klimaatredenen, maar deze gekaderd worden in een complexe levensgeschiedenis en binnen officiële en juridische migratiecategorieën. Dit betekent echter niet dat klimaatveranderingen geen rol spelen, maar duidt erop dat het moeilijk is om, in individuele gevallen, een link te leggen tussen klimaatveranderingen en migratieaspiraties en -patronen. De respondenten in onze steekproef identificeerden zich niet als 'klimaatmigrant', maar zagen zichzelf veelal als gezinshereniger. Dit brengt verschillende gevolgen met zich mee. Ten eerste wordt hierdoor de rol van klimaatfactoren bij migratiebeslissingen onderschat, wat het moeilijker maakt legale kaders aan te passen zodat ze plaats maken voor milieufactoren en ook betere bescherming bieden aan mensen die getroffen worden door de gevolgen van klimaatveranderingen. Bovendien kan de identificatie als 'gezinshereniger' de steun voor migratie naar België beperken bij de publieke opinie. Ten tweede leidt deze administratieve en beleidsmatige classificatie ertoe dat de bredere rol van migranten in het ondersteunen van klimaatadaptatiestrategieën of het bijdragen aan het bewustzijn van klimaatveranderingen in hun regio van herkomst, zoals Marokko, vaak wordt ondergewaardeerd of onzichtbaar blijft.

Hoewel de relatie tussen trage klimaatveranderingen en migratie ruimschoots wordt erkend in wetenschappelijke literatuur en internationale beleidsdocumenten (IPCC 2022), blijkt uit ons onderzoek dat respondenten deze geleidelijke

milieuveranderingen zelden beschouwen als een legitieme reden voor migratie. Dit hangt samen met het bewustzijn dat klimaatverandering binnen bestaande migratiewetgeving, zoals in België, niet wordt erkend als een voldoende grond voor internationale migratie. In de praktijk wordt toelating voornamelijk verleend op basis van criteria, zoals gezinshereniging of politieke vervolging. Migranten die vertrekken onder druk van klimaatomstandigheden zien zich daardoor genoodzaakt hun beweegredenen te herformuleren binnen bestaande juridische categorieën die wel als legitiem worden erkend. Mensen die niet de mogelijkheid hadden om te vertrekken – en dus immobiel zijn – maar wel beïnvloed werden door de gevolgen van klimaatveranderingen vereisen ook meer aandacht. Onze bevindingen illustreren hoe deze juridische en politieke categorisering ook individuele migratiebeslissingen en de wijze waarop migranten hun aspiraties formuleren verder vormgeven. Bovendien bevestigen ze het belang om de rol van klimaatverandering als onderliggende en structurele migratiemotivatie te erkennen, ook wanneer deze indirect of verweven is met sociaaleconomische of politieke factoren.

Op basis van deze bevindingen formuleren we de volgende beleidsaanbevelingen. Ten eerste benadrukken we het belang voor een uitbreiding van het bestaande migratiekader met een specifieke erkenning van klimaatgerelateerde motieven als grond voor tijdelijke of langdurige verblijfsstatus. Dit pleidooi impliceert niet dat we een uniforme, rigide categorie 'klimaatmigrant' voorstaan. Integendeel, we erkennen dat migratiemotieven zelden op eenduidige wijze te classificeren zijn. De aanbeveling om klimaatmotieven explicieter te erkennen binnen bestaande beschermingskaders is vooral bedoeld om te voorkomen dat migranten in kwetsbare situaties volledig buiten het juridisch vangnet vallen, juist omdat hun beweegredenen niet binnen bestaande hokjes passen. Ten tweede bevelen wij aan dat nationale overheden toetsingscriteria ontwikkelen waarmee klimaatinvloeden, zoals aantoonbare degradatie van landbouwgrond of stijgende waterschaarste, kunnen worden meegewogen in individuele migratieaanvragen, en bredere bewustmaking in beleid en publieke opinie.

Onze studie heeft ook enkele beperkingen. Hoewel we geprobeerd hebben om de gehele Marokkaanse migrantenbevolking in België te representeren, hadden we minder recente nieuwkomers (<5 jaar) in de steekproef in vergelijking met degenen die al langer in België verblijven. Aangezien onze analyse grotendeels gebaseerd was op de verklaringen van de respondenten over hun levens, kan het niveau van biografische details dat we konden verzamelen gedeeltelijk beperkt zijn door herinneringsproblemen (Rosenthal 2004). Deze studie toont echter ten eerste aan hoe belangrijk het is voor toekomstig onderzoek om migratie te bestuderen als een meerfasig proces op individueel en huishoudniveau, om te voorkomen dat cruciale inzichten in de rol van klimaatfactoren in migratietrajecten worden verwaarloosd (Collyer 2010). Ten tweede zou toekomstig onderzoek ook nauwkeuriger kunnen kijken naar de geslachtsgebonden gevolgen van langzaam opkomende

klimaatverandering en de verschillende manieren waarop dit de migratieaspiraties van huishoudens beïnvloedt. Ten derde, toekomstig onderzoek kan expliciet aandacht besteden aan de verblijfsduur van respondenten. Een systematische vergelijking tussen nieuwkomers, lang gevestigde migranten en/of mensen met een migratiegeschiedenis zou het mogelijk maken om te begrijpen of en hoe het belang van klimaatverandering als migratiemotief verschilt naargelang migratiecohort, context en tijd. Dit is relevant voor zowel theorievorming als beleidsontwikkeling in het domein van klimaatmobiliteit.

Literatuur

Alders M (2005) Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen. *Bevolkingstrends, 53*(2): 46-49.

Apitzsch U en Siouti I (2007) Biographical analysis as an interdisciplinary research perspective in the field of migration studies. *Research Integration*.

Baizán P, Beauchemin C en González-Ferrer A (2014) An origin and destination perspective on family reunification: The case of Senegalese couples. *European Journal of Population, 30*(1): 65-87.

Bates DC (2002) Environmental refugees? Classifying human migrations caused by environmental change. *Population environment, 23*(5): 465-477.

Bazza M, Kay M en Knutson C (2018) Drought characteristics and management in North Africa and the Near East. *FAO Water Reports, 45*.

Bekaert E, Ruyssen I en Salomone S (2019) Domestic and International Migration Responses to Environmental Stress: A Global Cross-Country Analysis.

Benassi M (2008) Drought and climate change in Morocco. Analysis of precipitation field and water supply. *Options méditerranéennes, 80*: 83-87.

Biermann F en Boas I (2008) Protecting climate refugees: the case for a global protocol. *Environment: Science Policy for Sustainable Development, 50*(6): 8-17.

Black R, Adger N, Arnel N, Dercon S, Geddes, A en Thomas D (2017) Foresight: Migration and global environmental change, final project report.

Black R, Bennett SR, Thomas SM en Beddington JR (2011) Climate change: Migration as adaptation. *Nature, 478*(7370): 447.

Black R en Collyer M (2014) Populations 'trapped'at times of crisis. *Forced Migration Review, 45*.

Bledsoe C en Sow P (2008) Family reunification ideals and the practice of transnational reproductive life among Africans in Europe. *Max Plank Institute of Demographic Research Working Paper WP-*.

Boano C, Zetter R en Morris T (2012) Environmentally displaced people: Understanding the linkages between environmental change, livelihoods and forced migration.

Carling J (2002) Migration in the age of involuntary immobility: theoretical reflections and Cape

Verdean experiences. *Journal of ethnic and migration studies, 28*(1): 5-42.
Carling J en Hoelscher K (2013) The capacity and desire to remit: Comparing local and transnational influences. *Journal of Ethnic Migration Studies 39*(6): 939-958.
Carling J en Schewel K (2018) Revisiting aspiration and ability in international migration. *Journal of ethnic and migration studies, 44*(6): 945-963.
Castles S, De Haas H en Miller MJ (2013) *The age of migration: International population movements in the modern world*: Macmillan International Higher Education.
Chauvin S en Garcés-Mascareñas B (2014) Becoming less illegal: Deservingness frames and undocumented migrant incorporation. *Sociology compass, 8*(4): 422-432.
Collyer M (2010) Stranded migrants and the fragmented journey. *Journal of Refugee Studies, 23*(3): 273-293.
Collyer M en De Haas H (2012) Developing dynamic categorisations of transit migration. *Population, space place, 18*(4): 468-481.
Crawley H en Skleparis D (2018) Refugees, migrants, neither, both: Categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis'. *Journal of Ethnic Migration Studies 44*(1): 48-64.
De Coninck D (2020) Migrant categorizations and European public opinion: Diverging attitudes towards immigrants and refugees. *Journal of ethnic migration studies, 46*(9): 1667-1686.
De Haas H en Plug R (2006) Cherishing the goose with the golden eggs: Trends in migrant remittances from Europe to Morocco 1970–2004. *International migration review, 40*(3): 603-634.
De Haas H, Castles S en Miller MJ (2019) The age of migration: International population movements in the modern world. Bloomsbury Publishing.
De Longueville F, Ozer P, Gemenne F, Henry S, Mertz O en Nielsen JØ (2020) Comparing climate change perceptions and meteorological data in rural West Africa to improve the understanding of household decisions to migrate. *Climatic Change*, 1-19.
Di Belgiojoso EB en Terzera L (2018) Family reunification–who, when, and how? Family trajectories among migrants in Italy. *Demographic research, 38*: 737-772.
Driouech F, Déqué M en Sánchez-Gómez E (2010) Weather regimes—Moroccan precipitation link in a regional climate change simulation. *Global Planetary Change, 72*(1-2): 1-10.
EACH-FOR (2008) *General Overview Study - Middle East and Northern Africa*. Retrieved from
Eastmond M (2007) Stories as lived experience: Narratives in forced migration research. *Journal of Refugee Studies, 20*(2): 248-264.
El Yaouti F, El Mandour A, Khattach D, Benavente J en Kaufmann O (2009) Salinization processes in the unconfined aquifer of Bou-Areg (NE Morocco): a geostatistical, geochemical, and tomographic study. *Applied Geochemistry, 24*(1): 16-31.
Elliot J (2006) Using narrative in social research.
EUMAGINE (2015) Imagining Europe from the Outside. https://cordis.europa.eu/project/id/244703
Findlay A en Li F (1997) An auto-biographical approach to understanding migration: the case of Hong Kong emigrants. *Area, 29*(1): 34-44.
Friedrich S (2015) Measuring Migrant Integration Policies. *CESifo DICE Report, 13*(3): 65-67.

Gemenne F (2011) Why the numbers don't add up: A review of estimates and predictions of people displaced by environmental changes. Global Environmental Change, 21, S41-S49.

Gleick PH, Adams RM, Amasino RM, AndersE, Anderson DJ, Anderson WW.,... & Mabogunje AL (2010) Climate change and the integrity of science. Science, 328(5979): 689-690.

González-Ferrer A (2007) The process of family reunification among original guest-workers in Germany. Zeitschrift für Familienforschung, 19(1): 10-33.

Halfacree KH en Boyle PJ (1993) The challenge facing migration research: the case for a biographical approach. Progress in Human Geography, 17(3): 333-348.

Hartmann B (2010) Rethinking climate refugees and climate conflict: Rhetoric, reality and the politics of policy discourse. Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association, 22(2): 233-246.

Horváth I (2008) The culture of migration of rural Romanian youth. Journal of ethnic and migration studies, 34(5): 771-786.

Howe PD, Boudet H, Leiserowitz, A en Maibach EW (2014). Mapping the shadow of experience of extreme weather events. *Climatic Change, 127*(2): 381-389.

Hunter LM, Luna JK en Norton R (2015) Environmental dimensions of migration. *Annual Review of Sociology, 41*: 377-397.

IPCC (2014) *Climate change 2014: synthesis report. Contribution of Working Groups I, II and III to the fifth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*: IPCC.

IPCC (2022) Climate change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability: IPCC.

Jasso G en Rosenzweig MR (1986) Family reunification and the immigration multiplier: US immigration law, origin-country conditions, and the reproduction of immigrants. Demography, 23(3): 291-311.

Kaczan DJ en Orgill-Meyer J (2020) The impact of climate change on migration: a synthesis of recent empirical insights. Climatic Change, 158(3) : 281-300.

Khattabi A, Chriyaa A, Hammani A en Moudoud B (2014) Vulnérabilités climatiques et stratégies de développement: Synthèse et recommandations stratégiques pour une prise en compte du risque «climat» dans les politiques et stratégies sectorielles. Mars.

Lyster R en Burkett M (2018) Climate-induced displacement and climate disaster law: Barriers and opportunities. In Research handbook on climate disaster law (pp. 97-114). Edward Elgar Publishing.

Laczko F en Aghazarm C (2009) Migration, Environment and Climate Change: assessing the evidence: International Organization for Migration (IOM).

Mahieu R, Timmerman C en Fadil N (2017) The shifting Moroccan policy paradigm regarding the integration of MREs1 (Moroccans Living Abroad): reconciling transnational ties and migrant integration. In *Moroccan Migration in Belgium: More than 50 Years of Settlement* (Vol. 1, pp. 191).

Mascia C (2021) How bureaucracies shape access to rights: the implementation of family reunification in Belgium. Journal of Ethnic and Migration Studies, 47(9): 2127-2143.

Merriam SB (1998) Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from "Case Study Research in Education.": ERIC.

Moore M en Wesselbaum D (2023) Climatic factors as drivers of migration: a review. Environment,

Development and Sustainability, 25(4): 2955-2975.
Mügge L en Van der Haar M (2016) Who is an immigrant and who requires integration? Categorizing in European policies. In *Integration processes and policies in Europe* (pp. 77-90): Springer, Cham.
Myria (2018) Federaal migratiecentrum: Migratie in cijfers en in rechten.
Nappa J (2011) *Les déterminants de la réunification fémiliale des migrants internationaux en Europe. Cas des Congolais vivant en Belgique*. Master dissertation, Université catholique de Louvain,
Ní Laoire C (2008) 'Settling back'? A biographical and life-course perspective on Ireland's recent return migration. *Irish Geography, 41*(2): 195-210.
Nouaceur Z en Murărescu O (2016) Rainfall variability and trend analysis of annual rainfall in North Africa. *International Journal of Atmospheric Sciences*, 2016.
OHCHR (2020) Historic UN Human Rights case opens door to climate change asylum claims.
Ou-Salah L, Van Praag L en Verschraegen G (2024) Feminisation of agriculture and the role of environmental changes:'It's already a tough job and it's getting tougher due to weather changes'. *The Geographical Journal, 190*(1): e12542.
Ou-Salah L, Van Praag L en Verschraegen G (2023) "You Can't Even Predict the Rain Anymore": A Case Study on the Importance of Environmental Factors in the Migration Biographies of Moroccan Immigrants in Belgium. *Nature and Culture, 18*(2): 202-226.
Parrish R, Colbourn T, Lauriola P, Leonardi G, Hajat S en Zeka A (2020) A critical analysis of the drivers of human migration patterns in the presence of climate change: a new conceptual model. International journal of environmental research and public health, 17(17): 6036.
Rodríguez-Dorans E en Jacobs P (2020) Making narrative portraits: a methodological approach to analysing qualitative data. International Journal of Social Research Methodology, 1-13.
Romagny B, Aderghal M, Auclair L, Ilbert H en Lemeilleur S (2023) From rural to urban areas: new trends and challenges for the commons in Morocco. *The Journal of North African Studies, 28*(1): 57-74.
Rosenthal G (2004) Biographical research. Qualitative research practice, 48-64.
Sakellari M (2021) Climate change and migration in the UK news media: How the story is told. International Communication Gazette, 83(1), 63-80.
Schewel K (2020) Understanding immobility: Moving beyond the mobility bias in migration studies. International migration review, 54(2): 328-355.
Schilling J, Freier KP, Hertig E en Scheffran J (2012) Climate change, vulnerability and adaptation in North Africa with focus on Morocco. *Agriculture, Ecosystems Environment, 156*: 12-26.
Silchenko D en Murray U (2023) Migration and climate change–the role of social protection. Climate Risk Management, 39: 100472.
Stark O en Bloom D (1985) The new economics of labor migration. *The American Economic review, 75*(2), 173-178.
Tacoli C (2009) Crisis or adaptation? Migration and climate change in a context of high mobility. *Environment and urbanization, 21*(2): 513-525.
Timmerman C (2006) Gender dynamics in the context of Turkish marriage migration: the case of Belgium. *Turkish Studies, 7*(1): 125-143.

Timmerman C (2008) Marriage in a 'culture of migration'. Emirdag marrying into Flanders. *European Review, 16*(4): 585.

Timmerman C (2017) *Moroccan migration in Belgium: More than 50 years of settlement* (Vol. 1): Leuven University Press.

Timmerman C, Hemmerechts K en Marie-Lou De Clerck H (2014) The relevance of a "culture of migration" in understanding migration aspirations in contemporary Turkey. *Turkish Studies, 15*(3): 496-518.

Toma S en Vause S (2013) On their own? A study of independent versus partner-related migration from the Democratic Republic of the Congo and Senegal. *Journal of Intercultural Studies, 34*(5), 533-552.

Van Praag L, Ou-Salah L, Hut E en Zickgraf C (2021) Migration and environmental change in Morocco: In search for linkages between migration aspirations and (perceived) environmental changes (p. 188). Springer Nature.

Van Praag L en Timmerman C (2019). Environmental migration and displacement: A new theoretical framework for the study of migration aspirations in response to environmental changes. Environmental sociology, 5(4): 352-361.

Van Praag L (2019) Op de vlucht voor orkanen, waterschaarste en maladaptatie: De (h)erkenning en bescherming van klimaatmigranten. In Dierckx S (red.). Klimaat & sociale rechtvaardigheid. Oud-Turnhout: Gompel & Svacina

Van Praag L (2021) Can I move or can I stay? Applying a life course perspective on immobility when facing gradual environmental changes in Morocco. *Climate Risk Management, 31*: 100274.

Van Praag, L., Van Caudenberg, R en Miri, A. (2022). België als een'land van melk en honing'? Een casestudie over de (mis) percepties over migratie naar België. In Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2022/Coene, J.[edit.]; et al. (pp. 181-198).

Veronis L, Boyd B en Obokata RM, Brittany (2018) Environmental change and international migration: A review. In *Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration* (pp. 42-70): Routledge.

WMO (2020) State of the climate in Africa 2019. *World Meteorological Organization, WMO-No. 1253*.

Wodon Q, Liverani A, Joseph G en Bougnoux N (2014) *Climate change and migration: evidence from the Middle East and North Africa*: The World Bank.

Zetter R en Morrissey J (2014) Environmental stress, displacement and the challenge of rights protection. Humanitarian Crises Migration: Causes, Consequences Responses, 179.

Zickgraf C (2018) Immobility. In Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration (pp. 71-84): Routledge.

Zickgraf C (2020) Transnational ageing and the 'zero generation': The role of Moroccan migrants' parents in care circulation. In Ageing as a Migrant (pp. 158-174). Routledge.

Over de auteurs

Loubna Ou-Salah (MA, PhD, Sociologie, Universiteit Antwerpen) is sociologe en onderzoeker met een sterke focus op milieugerelateerde mobiliteit, transnationale netwerken, gender, diversiteit en sociale ongelijkheid. In haar werk onderzoekt ze hoe mensen en gemeenschappen omgaan met ecologische veranderingen, en hoe sociale structuren zoals gender en ongelijkheid deze processen beïnvloeden.

Lore Van Praag (MA, PhD Sociologie, Universiteit Gent) is als universitair hoofddocent verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, team Governance and Pluralism. Ze werkt voornamelijk rond de intersecties tussen klimaat, gender, migratie en ongelijkheid. Momenteel coördineert ze het Horizon Mission project HARARA dat de onevenredige gevolgen van klimaatverandering bestudeert voor migranten in Rotterdam en Antwerpen.

Gert Verschraegen is hoogleraar aan het Departement Sociologie van de Universiteit Antwerpen, waar hij sociologische theorie, cultuursociologie en wetenschapssociologie doceert. Als onderzoeker is hij verbonden aan CRESC (Centre for Research on Environmental and Social Change) en MIGLOBA (Network on Migration and Global Mobility). Enkele recente boekpublicaties zijn: 'Concise Introduction to Systems Thinking' (2026, met K. Van Assche en M. Gruezmacher), 'Elgar Encyclopedia of Global Social Theory' (2025, met R. Vanderstraeten) en 'Project Europe : The Making of European Digital Innovation, Policy and Society' (2025, met L. Marelli, J. Dratwa & I. Van Hoyweghen).